

Billedsprog (troper)

Af *dansksiderne.dk's* redaktør Jørn Ingemann Knudsen, VUC & HF Nordjylland, feb. 2014.

1. Definition

Begreberne **billedsprog** og **trope** bruges i samme betydning inden for retorikken og stilistikken, nemlig om ord eller udtryk, der skal forstås i overført betydning.

Ordet trope kommer af det græske *tropos*, der betyder 'drejning' - og når en afsender (fx en forfatter) bruger troper i sin tekst, er det netop et bevidst forsøg på at 'dreje' betydningen af ord og udtryk, så de får en anden betydning, end de normalt har.

Man taler om, at tekster, der indeholder mange troper, gør brug af et figurativt sprog - og tekster, der indeholder ord og udtryk, der skal forstås direkte i den betydning, de står, gør brug af bogstaveligt sprog.

Der findes forskellige typer af billedsprog/troper, bl.a. allegori, antonomasi, besjæling, emfase, eufemisme, hyperbel, katakrese, kliché, litote, metafor, metonymi, perifrase, personifikation, sammenligning, symbol og synekdote. Og nogle regner også ironi for en slags trope.

Nogle af de vigtigste troper er sammenligningen, metaforen, besjælingen, personifikationen og klicheen:

1.1. Sammenligning

En sammenligning er kendetegnet ved, at mindst to led/elementer sammenlignes. Den grundlæggende ide med at skrive en sammenligning er, at man vil overføre visse egenskaber fra et element, der tilhører ét betydningsområde, til et element, der tilhører et andet betydningsområde.

At der er tale om en sammenligning synliggøres ofte med en såkaldt 'forbinder' mellem de to led. Bl.a. følgende ord kan fungere som forbinder i sammenligninger: 'som', 'som om', 'lige som' og i ældre digtning: 'lig' eller 'lignes ved'.

Eksempler (forbinderen er markeret med kursiv skrift):

Om lidt, saa er vi skilt ad,
Som Bærrene paa Hækken;
Om lidt, er vi forsvundne,
Som Bøblerne i Bækken.

(En strofe fra Emil Aarestrups digt *Angst* fra 1838).

Min Vrede nedslog hendes blide Røst
Som Lynstraalen Egestubben

(Fra sidste strofe i Christian Winthers *Flugten til Amerika*, 1835).

For hende og
det barn
der er hendes eget
flytter dagligdagen sig
i en tvivlsom gengivelse
med samme monotoni
som trafiklysets
farveskift

(Fra digtet *Hverdagens monotoni* af Maj-Britt Willumsen).

1.2. Metafor

Ordet metafor kommer af det græske *metaphora*, der betyder 'overføring'.

Når man bruger begrebet metafor i forbindelse med mundtlige, skriftlige eller visuelle tekster, så menes et udtryk (fx et ord eller en ordforbindelse i en tale eller en skriftlig tekst eller et objekt i et billede), der skal forstås i overført betydning, dvs. i en anden betydning end dets denotative betydning.

Det betyder, at hvis fx ord indgår i en metaforisk sammenhæng, så skal de forstås i en anden end den bogstavelige betydning, man kan slå op i en ordbog. Således skal ordene 'skærer over' ikke forstås bogstaveligt i følgende sætning: Da ambulancen kommer og skærer sommeren over med sin høje, hvide tone og sine røde dørmæk, er Lulú helt holdt op med at trække vejret. (Fra Ib Michaels roman *Vanillepigen*, 1991). En ambulance er jo ikke en kniv, der kan skære. Nej, udtrykket 'Ambulancen kommer og skærer sommeren over' skal forstås i den betydning, at sommeren opleves at skifte fra at være varm og dejlig til at være forfærdelig og tragisk, fordi en kær person (Lulú) bliver meget syg og skal hentes af en ambulance.

I samme sætning indgår - ud over metaforen 'ambulancen skærer over' - også metaforene 'en hvid tone' og 'røde dørmæk'. Begge disse sidstnævnte metaforer skal jo heller ikke forstås bogstaveligt. Ja, de *kan ikke* forstås bogstaveligt, fordi der findes jo ikke hvide toner og heller ikke røde måder at smække med døre på. I overført betydning vil man kunne fortolke både en hvid tone og røde dørmæk til at have med sygdom at gøre: Den hvide farve kan forbindes til en læges hvide kitler, hospitalets kliniske hvide rum og til blegheden i en en syg eller døendes ansigt. Og den røde farve er jo blodets eller et blødende sårs farve: uden blod, intet liv. På samme måde kan 'tonen' og 'smækket' også knyttes til sygdom og død: Den høje hvide *tone* er jo sandsynligvis ambulancens skingre udrykningstone, en lyd, der næsten altid varsler sygdom og ulykke. Og 'smækket' i det 'røde dørmæk' refererer sikkert til, at situationen er så akut, at redderne ikke har tid til at lukke ambulancens døre stille og roligt; de smækker dem bare hastigt i, inden de - for fuld udrykning - racer af sted mod hospitalet.

1.3. Besjæling

En besjæling er en særlig form for trope, der er kendetegnet ved, at en konkret ting/et objekt tillægges menneskelige træk eller på anden måde levendegøres. At noget betegnes som konkret

betyder i denne sammenhæng, at det er noget håndgribeligt, noget der kan sanses (ses, føles, høres, smages og lugtes).

Eksempler (de besjælede konkrete objekter er fremhævet med blå skrift):

- (...) mange smaa huse / hoster graa røg ud i den vaade dag. (Fra Halfdan Rasmussens digt *Graa Himmel*, 1941).
- De hørte den hjemløse landstryger udenfor, blæsten. Han var træt, lod det til. Nu og da lagde han sig ned på marken for at hvile, men så måtte han op igen. (Fra Martin A. Hansens novelle *Agerhønen*, 1947).

1.4. Personifikation

En trope kaldes en personifikation, når abstrakte begreber tillægges menneskelige træk eller på anden måde levendegøres. Abstrakte begreber betyder noget, der er uhåndgribeligt, noget som kun findes i tanken.

Eksempler (de personificerede abstrakte begreber er fremhævet med blå skrift):

- Vist er døden en musvåge/ der letter fra en hegnspæl/ og tilsyneladende uanfægtet/ forsvinder mod skovbrynet/ en diset efterårsdag. (Fra digtet *Boller op/Boller ned* af Klaus Rifbjerg, 1984).
- Som husked du et øjeblik sorger, /.../ som venter skinsygt på, at du skal skænke dem en tanke. (Fra 6. strofe i William Heinesens digt *Pigen og månen* fra 1927).

1.5. Kliché

En kliché er en trope, der bliver brugt så tit, at den er blevet et fast udtryk, der indgår som en naturlig del af hverdagssproget.

Eksempler på klichéer: 'Myreflittig', 'det går som smurt', 'tage benene på nakken', 'stå i skyggen af', 'hænge med ørerne', 'få ørerne i maskinen', 'komme på glatis', 'en hård negl', 'give ham frie tøjler', 'der er givet grønt lys', 'Tivoli er åben' - og så videre.

Et par eksempler på brug af klichéen i litteraturen:

- Nu gik det snart over Skrævet med Marianes mange Tøse, der ikke kunde holde sig i Skindet, men blev ved at bebyrde Kommunekassen med deres skurvede Unger.
- Du kan spare dig al videre ulejlighed - for mig stikker du sgu ikke Blaar i øjnene længer! (begge eksempler fra Henrik Pontoppidans novelle *Hans og Trine*, 1899).

Klichéen benævnes også 'død metafor' eller 'sproglig stereotyp', fordi det er en trope, der er blevet brugt så ofte, at den har mistet sin oprindelige overraskende effekt.

Digtene forsøger af og til at give en død metafor liv igen:

han kan ikke se
en hånd for sig

men han kan
mærke den

i mørket

Fra digt i digtsamlingen *Cityslang* af [Søren Ulrik Thomsen](#), 1981.

2. Tropens opbygning

En trope sammenstiller ord fra forskellige betydningsområder med det formål at beskrive/fortælle noget om det ene ved hjælp af det andet. Eller sagt på en anden måde: En billedsproglig sammenstilling af to eller flere ord fra forskellige betydningsområder bruges til at overføre visse egenskaber fra det ene ord til det andet ord.

Når forfatteren J.P. Jacobsen fx i et digt skriver sætningen Viljen er som [voks](#) i dine hænder, så sker der her en sammenstilling af ordene 'vilje' og 'voks'. Forfatteren prøver altså at sige noget om en persons viljestyrke ved at betegne den som 'voks'. Men hvilke egenskaber er det mon ved 'vokset', som forfatteren vil have overført til ordet 'viljen' for at give læseren et billede af, hvad han mener, når han siger: Viljen er som voks? Ja, måske er det, at voks (ligesom modellervoks) har den egenskab at være blødt og dermed et materiale, man kan forme, som man vil.

Måden at forstå den billedsproglige sætning Viljen er som voks i dine hænder på er altså noget i retning af, at pigen kan få det, som hun vil have det, fordi manden er så forelsket i hende, at han vil sige ja til hvad som helst og vil gøre alt, hvad hun beder ham om.

Når man skal analysere en trope, bruger forskellige sprog- og litteraturforskere lidt forskellige ord for det samme:

- Det ord, der siges noget om, kaldes enten 'udgangsforestilling', 'måloområde' (eller bare 'mål') eller 'realplan'
- Det ord - der tilhører et bestemt betydningsområde - og som har nogle egenskaber, som skal overføres til det ord, der siges noget om, kaldes 'erstatningsforestilling', 'kildeområde' (eller bare 'kilde') eller 'billedplan'.
- De egenskaber fra det ene ord, der overføres til det andet, kaldes 'grundforestilling' eller 'det 3. område'.

Du må selv bestemme, hvilke begreber du vil bruge.

Hvis man skal analysere følgende billedsproglige sætning:

Han blev urolig som en hund, der pibende forlader sin kurv og snuser omkring efter sin herres spor. (Fra Tove Ditlevsens novelle *Svage mennesker*, 1944).

...så kan man gøre det ved at sætte de billedsproglige elementer ind i nedenstående skema:

Udgangsforestilling	Grundforestilling	Erstatningsforestilling
Realplan		Billedplan
Målområde (Mål)	Det 3. område: Fælles egenskaber	Kildeområde (Kilde)
Den person, ting, følelse, tanke, tid, det rum eller sted mv. der tillægges nogle egenskaber	Egenskaber <i>fra</i> kilden, der overføres <i>til</i> målet - og derved bliver en fælles egenskab for både kilde og mål	Den person, ting, følelse, tanke, tid, det rum eller sted mv., der tilhører et bestemt betydningsområde (også kaldet 'semantisk felt'), og som besidder nogle egenskaber, som overføres til den/det, der tales om.
Personen ' han ' (Ordet 'han' tilhører betydningsområdet 'mænd' eller mere generelt området 'mennesker').	uroilig	hund , der ikke kan finde sin 'herre'. (Ordet 'hund' tilhører betydningsområdet 'kæledyr' eller mere generelt området 'dyr').

Det mål, der siges noget om her, er personen, der omtales som 'han'. Den kilde, personen sammenstilles med, er et dyr, nærmere bestemt en hund, der leder efter sin 'herre'. Den egenskab ved hunden, der overføres til personen, er dens urolighed. Det er ikke en egenskab, vi skal gætte os til, den står jo åbenlyst i selve sætningen: Han blev *uroilig* som en hund, der pibende forlader sin kurv og snuser omkring efter sin herres spor.

Det er imidlertid langt fra altid tilfældet i sætninger med troper, at tropens tredje område fremgår helt eksplicit (= åbenlyst).

I førnævnte eksempel med manden, hvis vilje er som voks, fremgår det jo ikke tydeligt, hvad det er for egenskaber ved 'vokset', som skal overføres til 'viljen', så vi på den måde kan forstå (kan få et klarere billede af), hvordan manden har det.

Tekstanalyserer vi sætningen Viljen er som voks i dine hænder ved at sætte dens billedsproglige elementer ind i skemaet, vil det se nogenlunde sådan ud:

Målområde	Det 3. område: Fælles egenskaber	Kildeområde
(Mandens) vilje	[kan fortolkes i betydningen: blød, føjelig, nem at forme]	voks (i en kvindes hænder)

I nogle tilfælde er det altså det tredje område (= den eller de særlige egenskaber ved kilden, der overføres til målet) i en billedsprogligt udtryk, der ikke fremgår helt tydeligt, men som modtageren (fx læseren) selv må tolke betydningen af.

I andre tilfælde er det både selve kilden/kildeområdet og de konkrete egenskaber ved kilden, man skal 'gætte' sig til, fordi det ikke fremgår åbenlyst af teksten:

Målområde	Det 3. område	Kildeområde
Deres kærlighedsforhold	er betændt	

I dette billedsproglige udtryk siges der noget bestemt om nogle menneskers indbyrdes kærlighedsforhold. Betydningen af egenskaben 'betændt' skal hentes fra et betydningsområde, der har med 'sygdom' at gøre, for vi ved jo, at betændelse er resultat af nogle bakterier, der har inficeret kroppen og gjort den syg. Så vi kan vel 'oversætte' betydningen af tropen '*Deres kærlighedsforhold er betændt*' til noget i retning af: Deres kærlighedsforhold fungerer meget dårligt:

Mål	Egenskab	Kilde
Deres kærlighedsforhold	er betændt [= fungerer meget dårligt]	[Sygdom]

En sådan trope er nok ret nem at fortolke betydningen af. I mange andre tilfælde forekommer imidlertid ofte troper, som slet ikke er så nemme at analysere (dvs. at finde frem til, hvad der er hhv. kilde, egenskab og mål), og dermed heller ikke så ligetil at tolke betydningen af.

Hvis vi fx skal analysere og fortolke følgende trope, der indgår i digtet *Et forkomment barn* af Michael Strunge fra 1981: Supermarkedernes tra-la-la svinekødshøjtalere, ... så er det ikke helt så nemt, som det måske har været i flere af de tidligere nævnte eksempler.

Lad os spørge først:

- Hvad er 'målet' i dette tilfælde, altså hvad er det for en person eller en ting, der i det hele taget siges noget om i denne trope? Svar: Jo, det må vel være 'supermarkederne'.
- Og hvad er den 'kilde', som har nogle egenskaber, som overføres til supermarkederne? Svar: Det er 'svinekødshøjtalerne'.

Men her opstår et problem, for selve dette ord er jo en trope, en metafor, i sig selv, som består af ordene 'svinekød' og 'højtalere'. Så før vi kan svare på de første spørgsmål, må vi svare på følgende:

- Hvad er det for egenskaber ved svinekød (kilde) som overføres til højtalerne (mål)? Svaret kan måske være, at svinekødet er særlig billigt eller af særlig god kvalitet - og disse kvaliteter 'overføres' til højtalerne i den forstand, at de gør supermarkedets kunder opmærksomme på, at svinekød af høj kvalitet er på tilbud:

Målområde	Det 3. område: Fælles egenskaber	Kildeområde
(Supermarkedernes) højtalere	[kan fortolkes i betydningen: Svinekød af særlig god kvalitet på tilbud eller lignende].	svinekød

Hvis vi vender tilbage til de første spørgsmål, så ser vi, at målet som nævnt er supermarkederne, og at kilden er svinekødshøjtalerne. Egenskaben ved svinekødshøjtalerne var dels (måske), at der reklameres for tilbud på svinekød, men egenskaben 'tra-la-la' står jo også åbenlyst i sætningen. Hvordan skal det mon forstås? Det kan hentyde til noget, der har med sang og musik at gøre, hvilket vel passer godt til den muzak, vi kender fra supermarketers højtalere - og det kan måske også hentyde til noget, der er lidt la-la, dvs. lidt betydningsløst og ligegyldigt?:

Målområde	Det 3. område: Fælles egenskaber	Kildeområde
Supermarkedernes	tra-la-la [kan fortolkes i betydningerne muzak og noget ligegyldigt].	svinekødshøjtalere

Når et billedsprogligt udtryk betydning ikke fremgår helt åbenlyst, siger man, at det indeholder en 'tom plads', dvs. at der er en del af tropens betydning, der ikke er 'fyldt ud'. Så hvis læseren skal forstå den fulde betydning, så skal han selv fortolke sig frem til, hvilken betydning han vil fylde den tomme plads ud med.

P.S.: Det er altid nødvendigt at undersøge, hvilken tekstlig sammenhæng en trope indgår i, for det er ofte i den omgivende tekst, at du vil kunne få et fingerpeg om, hvordan tropen skal forstås.

***

Ofte byttes der om på rækkefølgen af mål, kilde og egenskaber, når sætninger formuleres.

Fx i sætningen *Jeg er Cigaretternes Glød og Jazzmusikkens Rytme, hurtig, let, men med en Underklang af død*. (Fra Morten Nielsens digt *Vi sender Dansemusik om Natten*, 1943). Hvis denne sætnings vigtigste billedsproglige elementer placeres i et skema, ser det sådan ud:

Mål	Kilde	Fælles egenskaber
Jeg	Cigaretternes Glød og Jazzmusikkens Rytme	hurtig, let, en Underklang af Død

Et andet eksempel: *Som luer, der slår ud af åbne Døre, vælder Stemmer og Harmonikatoner ud i Natten*. (Fra William Heinesens digt *Pigen og Maanen*, 1927).

Kilde	Fælles egenskaber	Mål
Luer	slår ud (af åbne døre), vælder ud (i Natten)	Stemmer og Harmonikatoner

I visse tilfælde er den billedsproglige formulering så speciel, at det ikke er tydeligt, hvad der egentlig er tropens mål, eller hvilken egenskab der forsøges overført til målet fra kilden. I nogle tilfælde kan det endog være svært at finde ud af, hvad selve kilden er. Støder du på sådanne eksempler, skal du ikke bruge unødigt tid til at bryde hjernen med, hvordan tropen måske kan placeres i et skema. Det vigtigste i forbindelse med undersøgelse af troper i en tekst vil nemlig aldrig være, hvordan de kan passe i et skema, men hvordan de kan forstås i overført betydning.

4. Vejledende spørgsmål i forbindelse med troper

Du vil ofte kunne udvide din forståelse og oplevelse af en tekst betydeligt, hvis du sætter fokus på at undersøge dens tropiske elementer efter følgende plan:

1. Hvilke troper optræder i teksten?
2. Kan du typebestemme troperne: Hvilke er sammenligninger, metaforer, besjælinger, personifikationer eller klichéer?
3. Hvilke af disse er efter din mening særligt betydningsfulde for modtagerens oplevelse og forståelse/fortolkning af teksten?
4. Er der nogle af troperne, der hører til samme betydningsområde (også kaldet semantisk felt)? Hvis ja, hvilket eller hvilke betydningsområder hentes der flere ord fra?

5. Hvilke af disse er efter din mening særligt betydningsfulde for modtagerens oplevelse og forståelse/fortolkning af teksten, således at forstå, at hvis denne trope/disse troper var fraværende, ville oplevelsen og forståelsen af teksten have været helt anderledes.
6. Hvordan kan man fortolke betydningen af/meningen med de vigtigste troper nærmere? Eller spurgt på en anden måde: Omformulér tropen til almindeligt hverdagsprog, så enhver kan forstå, hvad der menes?